

сравнения ностратических языков / Владислав Маркович Иллич-Свитыч. – М., 1971–1984. – Т. 1–3; **4.** *Льїн В.С.* Мова творів Т.Г. Шевченка / В.С. Льїн. – К., 1957; **5.** *Мельничук О.С.* Глибинні етимологічні зв'язки в лексиці слов'янських мов / О.С. Мельничук, В.Т. Коломієць // Слов'янське мовознавство. XI Міжнародний з'їзд славистів. Братислава, 30 серпня – 8 вересня 1993 р. Доповіді. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 98 – 112; **6.** *Младенов С.* Етимологически и правописень речникъ на българския книжовенъ езикъ / Стефан Младенов. – София: Книгоиздателство Христо Г. Дановъ-О.О. Д-во, 1941. – XX + 704 с.; **7.** *Мосенкіс Ю.Л.* Українська мова в євразійському просторі: Трипільська генеза милозвучності та віддалені родинні зв'язки / Ю.Л. Мосенкіс. – К.: Вид. дім А+С, 2006. – 223 с.; **8.** *Петрова П.О.* Шевченкове слово та поетичний контекст / П.О. Петрова. – Харків, 1960; **9.** *Русанівський В.М.* У слові – вічність: Мова творів Т.Г. Шевченка / В.М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 2002. – 240 с.; **10.** *Шевченко Т.Г.* Кобзар / Тараса Григорович Шевченко. – Харків: Школа, 2009. – 352 с.; **11.** *Dolgorpolsky, A.* Nostratic Dictionary / Aharon Dolgorpolsky. – Cambridge: McDonald Institute for Archeological Research, 2006. – 3116 p.; **12.** Starling [електронна етимологічна база даних] [Електронний ресурс] Режим доступу: starling.ru.

Погрібна Т.А. (Рівне, Україна)

Міфопоетичні уявлення носіїв чеської традиції та їх відображення у пареміях календарної тематики

У статті досліджується вербальне відображення міфопоетичної свідомості носіїв чеської народної традиції на матеріалі паремій календарної тематики як складової чеського народного календаря.

Ключові слова: народна міфологія, народний календар, календарна паремія, прогностика

В статье исследуется вербальное отображение мифопоэтических воззрений носителей чешской народной традиции на материале чешских паремий календарной тематики как составной части чешского народного календаря.

Ключевые слова: народная мифология, народный календарь, календарная паремия, прогностика

The article is analyzing the verbal reflection of mythological poetic perception of transmitters of Czech folk tradition on material of calendar proverbs as a constituent of the Czech folk calendar.

Key words: folk mythology, folk calendar, calendar proverb, prognostic.

У сучасних дослідженнях мови і традиційної народної культури, зокрема і календарного циклу обрядів, особливого значення набуває семантична реконструкція вербальних і невербальних знаків, які є носіями етнокультурної інформації (О. Березович, І. Голубовська, В. Жайворонок, О. Левківська, О. Тищенко, С. Толстая, М. Толстой та ін.). До таких одиниць належать і календарні паремії (чес. *pranostiky*, від лат. *prognostika* 'передбачення' з гр. *prognosis* 'передбачення', 'прогноз' [16, 479]) – приказки на позначення прогнозу, співвідносного з погодою, змінами в природі, господарською діяльністю людини, які містять певні правила й рекомендації [14, 132].

Структуру, семантику та прагматичне наповнення паремій календарної тематики (календарних прислів'їв, народних прикмет, прогностик) у східнослов'янському мовознавстві з'ясували С. Єрмоленко, В. Жайворонок, М. Кулькова, О. Павлова, І. Пасічнюк, Т. Погрібна, В. Скуратівський, О. Тонкова, Н. Фаттахова, В. Харченко, О. Христофорова та ін.

У західнослов'янському мовознавстві календарні прислів'я розглядаються як з історико-фольклорного (Z. Profantová, J. Spilka, S. Šwirko, Z. Urban, G. Wirth), так і з мовного погляду (M. Čechová, R. Grenarová, L. Havelková, E. Mrhačová, M. Pančíková, S. Pastyřík, J. Sadowska). У полі зору чеських мовознавців перебувають структурно-семантичні та прагматичні особливості прогностик (M. Čechová), їхній онімний компонент (M. Bayerová, E. Mrhačová, S. Pastyřík). Здійснюються зіставні дослідження чеських, словацьких, польських, російських, серболоужицьких календарних паремій (R. Grenarová, L. Havelková, M. Pančíková, S. Pastyřík). Традиційно інтерес до даного різновиду паремій виявляють спеціалісти з історії культури (S. Kovářová, K. Pejml, V. Vondruška) та метеорології (J. Munzar, Z. Vašků, V. Vondráček).

Отже, **об'єктом** нашого дослідження є чеські прислів'я календарної тематики – важлива складова чеського народного календаря, «паремії з домінують прогностичною функцією, які відбивають процес спостереження за ознаками навколишнього світу і виведення з нього прогнозу на майбутнє» [5, 7]. **Актуальність** даного дослідження зумовлюється тим, що попри значну кількість наукових розвідок, присвячених даній тематичній групі паремій як мовному та культурному феномену, окремі аспекти останніх, зокрема їх ритуальний (обрядовий, міфологічний) складник, залишаються вивченими недостатньо. **Матеріалом** дослідження слугували календарні паремії в записках відомих чеських фольклористів та етнографів Ф. Бартоша, М.Б. Кулди, Ч. Зібрта, Ф.Л. Челаковського, а також тексти, почерпнуті з народознавчих джерел («Český lid», «Květy»).

Слов'янський народний календар як система членування і регламентації

річного часу, що склалася історично, на думку С. Толстої, являє собою важливу ланку, або й ядро всієї традиційної культури, тому що він організовує не лише обрядовий цикл і господарську й побутову практику, але в значній мірі й вірування та побутовання фольклору [8, 9].

В основі слов'янського народного календаря лежить християнський календар, який визначає склад, порядок, ієрархію одиниць річного часу, перш за все свят, постів і м'ясниць. Змістовий же бік народного календаря, інтерпретація свят, періодів і сезонів, а також ритуальне їх наповнення, тобто приурочені до них обряди, звичаї, заборони і правила, в цілому не виводяться з християнського вчення, а є органічним компонентом народної традиції [8, 10]. Змістову основу народного календаря складає міфологічне трактування часу, тобто розрізнення часу сакрального, чистого і доброго (*Na Bílou sobotu je dobře sázet stromy, aby hojně plodily; Na Mrskaný pondělek má hospodář vyšlehat všechnu čeládku, aby zůstala po celý rok zdravá a pilná*) і – нечистого, небезпечного, злого, що знаходить своє відображення у мові [7 II, 442]. Важливе місце у системі народного календаря посідає обрядовий час, який пов'язаний, зокрема, з численними заборонами (*Nepřede se na Lucu, Hatu a Dorotu, protože, kdo by nosil šaty s takového předuva, dostal by vřed; Nežeň se v máji, budeš hned v ráji; V suché dni nesejí; Na Proměnění Páně se nemá navážet obilí do stodol a do stohů, aby nevyhořely a aby hrom neuhodil*).

Членування року на звичні нам сезони (весна, літо, осінь, зима) не має строго визначених меж і залежить від кліматичних умов. В основі визначення цих меж лежить природно-господарська послідовність річних періодів, на яку накладається поділ християнського року. До великих християнських свят прив'язувалися різні види господарської і побутової діяльності, які таким чином включалися до календарного порядку; навколо них групувалися оказіональні за походженням обряди [7 III, 445]. Наприклад, у багатьох слов'янських традиціях, зокрема чеській, пряли до Благовіщення (25. III) (*Panna Maria odhazuje koudel do vody*), на св. Юрія (24. IV) вперше виганяли худобу на пасовища (*Svatý Jiří zahazuje pastvu dobytka*), від св. Венделіна (20. X) дозволялося випасати худобу на полях і угіддях (*Od svatého Vendelína, pastvinou celá krajina*) тощо. До різних свят і дат пристосовувалися превентивні ритуали метеорологічної магії (визивання дощу, захист від граду і грози), ритуали захисту від нечистої сили, лікувальні практики тощо [7 III, 445].

В усіх слов'янських традиціях культурне (ритуальне, міфологічне, фольклорне) осмислення отримала перш за все межа між зимою і весною (літом), відмічена обрядами провідів зими і зустрічі весни. Початок весни, який усвідомлювався як важлива сакральна точка річного кола, що за своїм

значенням дорівнювала межі старого і нового років, концентрує в собі цілий ряд міфопоестичних домінант новоліття [1, 160]. До них належить міфологема природного «повороту», яка концентрує в собі рух циклічного часу, гадання про погоду і долю людини на наступний рік, звичаї й обрядодії, які супроводжувалися зокрема і великою кількістю прикмет і повір'їв. У календарних повір'ях, прикметах, пареміях, присвячених численним датам початку весни, відображаються такі природні події, як збільшення тепла і світла (*O Boží Narození (25. XII), o bleši převalení; Na Nový rok, o slepičí krok*), пробудження й зігрівання землі і вод (*Svatý Matěj (24. II) otevírá zemi*), танення снігів і скресання льоду (*Po svátku Matěje, nejde liška více po ledě*), підготовка і початок сільськогосподарських робіт (*O svatě Juliáně (16. II), příprav pluh a schovej saně; Na svatého Josefa (19. III), pluhy se dvora*), початок вегетації (*Na svatého Jiří (24. IV) trávu nezašlápnou čtyři*), рух риби в річках (*Na svatého Alexeje (17. III) jde voda z hor a ryba ode dna*), вихід звірів зі стану зимової сплячки (*Na Hromnice (2. II) uhlédne-li jezevec svůj stín, ještě opět brzo zalézá do své peleše*), перший грім (*Když v březnu hřmí, ve stodolách se tmí*), приліт птахів (*Na svatého Řehoře (12. III), čáp letí přes moře; Panny Marie Zvěstování (25. III) – vlašoviček přivítání*), поява змії і комах (*Svatý Jiří (24. IV) osvobozuje hady a štíři*) тощо.

За старочеськими календарями, початком весни вважався день *sv. Matěje (24. II) (Svatý Matěj přivádí pozimek; Z jara svatý Matěj milý, otevírá zemi a zemské žíly)*. У західнослов'янській традиції день *sv. Matěje* був відомий магичними ритуалами, покликаними вплинути на урожайність дерев. Традиційними для чехів були ритуали й обряди «кричання», обв'язування соломою і стрічками дерев у саду з метою їх пробудження від зимового сну: *Na svatého Matěje kudy ten hlas odejde, ovoce všude hojnost bude*, а також символічне зрубання і трясіння неплодоносних дерев [22, 303]. Вірили, що врожай забезпечують також молитви, звернені до св. Матєя (Матвія): *Kdo se modlí k svatému Matěji, tomu ovoce nadělí*.

У народному календарі з ранньовесняним періодом пов'язувалися численні паремії й прикмети, які стосувалися прильоту птахів, зокрема жайворонків. Жайворонок вважався чистою, «божою» пташкою. Те, що він злітає прямо в небо, а гніздо своє в'є на землі, стало символом об'єднання неба з землею, а також символом самої весни [21, 262; 7 II, 191-192]. За народними уявленнями, жайворонки прилітають першими, на свято *Hromnice (2. II)*: *Na Hromnice musí skřivánek vrznúti, by měl zmznúti*. Вважалося, якщо жайворонки прилетять зарано, то весна буде пізньою: *Jak dlouho skřivánek před Hromnicemi zpívá, tak dlouho bude po Hromnicích mlčeti* [15, 122].

Повернення перелітних птахів у чеській традиції пов'язується також з пізнішими весняними датами, зокрема з днем *sv. Řehoře (12. III)*: *Na svatého*

Řehoře vlaštovička přes moře; Na svatého Řehoře čap letí přes moře.

За народними міфопоетичними уявленнями, лелека належить до «добрих» птахів. Як зазначають дослідники, прикмети про перший приліт лелек входять до аналогічного ряду прикмет, пов'язаних з першим громом, першим куванням зозулі, першою ластівкою тощо, а тому є передбаченням урожаю, погоди, здоров'я, багатства, заміжжя в майбутньому році [7 I, 97]. Побачити першого лелеку, що летить або ходить, передвіщає щастя, довге життя, здоров'я, сприятливий рік [3, 651-652]. Широко розповсюдженим є повір'я, що лелека приносить дітей: *Je-li mnoho čápu, bude mnoho chlapců* [11, 298].

У багатьох календарних пареміях йдеться також про ластівку як передвісника весни: *Vlaštovice – jara svíce; Dokud vlaštovka nezašveholí, jara nebude*. Саме про неї говорить й у старочеському прислів'ї *Když laštovice letí, jest znamení podletí* [12, 536] – за одним із старочеських поділів року на шість пір року, т.зв. *podletí* починалося святом *Zvěstování Panny Marie* (25. III). У старочеській традиції ластівку називали «ртáčkem Panny Marie», а свято Благовіщення – «dnem Panny Marie vlaštovičné»: *Na Zvěstování Panny Marie vlaštovka jaro zvěstuje; Na zvěstování Panny Marie přiletují první vlaštovky* [22, 56].

Ластівка, як перелітний птах, що постійно повертається додому, є символом весни, пробудження природи, світла і плодючості [21, 323]. Ластівці, як і лелеці, який облаштовує своє гніздо на даху хати чи хліва, приписувалися функції покровительки дому й худоби, а тому вважалося, що гніздо ластівки під дахом забезпечує родині щастя, благодать та захист від лиха. Такі народні уявлення відобразилися у численних чеських повір'ях: *Na kterém domě vlaštovky hnízdí, v tom se štěstí uhostí* [13, 187]; *Blesk netluče tam, kde mají vlaštovky svá hnízda, proto vlaštovky jsou milými hosty pod střechou a nikdo neodvážá se jim ublížit* [23, 299]; *Ve kterém domě vlaštovičky jsou pod střechou, ten nevyhoří, ani hrom tam neuhodí* [11, 299].

Навесні, з поверненням перших ластівок, виконувалися також різноманітні ритуально-магічні дії. Наприклад, побачивши першу ластівку, вмивалися, щоб не було веснянок, щоб очі не боліли, щоб бути весь рік жвавим та веселим (*Kdo uvidí na vesno první vlaštovičku, honem běží na potok a umyje se, aby byl celý rok čerstvý a neospalý* [11, 299]); у Моравії дівчата вітали першу ластівку словами «*Dej, abych vstávala, nezaspávala*» [3, 623-626].

Улюбленим посланцем весни у народному сприйнятті була також зозуля. У народі існувала прикмета: *Kukačka jsou zde – bude teplo*. Любов старих чехів до зозулі й відчуття, пов'язані з її поверненням, виражені й у старочеських прислів'ях *Lepší jedna kukuljenka nežli tisíc skřivánů* [12, 418]; *Lepší jedna kukla než skřivánků putna; Lepší jedna kukavice, než skřivánků na tisíce* [11, 85].

З прильотом зозулі та її першим куванням була пов'язана низка

прикмет, повір'їв і магічних дій. Почути навесні солов'я раніше, ніж зозулю, – до щасливого літа, а зозулю раніше, ніж солов'я, – до нещасливого. Ранній приліт зозулі, поки ліс не одягнувся в листя, передвіщав поганий рік, неврожайне літо, голод, неврожай горіхів, моровицю серед худоби, але також теплу весну (*Kukačka, která v březnu kuká, čáp, který tluká, a divoké kachny na přiletu oznamují teplé jaro*). Прикметою неврожаю та інших нещаст' вважалося також кування зозулі на захід сонця (*Kuká-li kukačka na východ slunce, oznamuje lidu štěstí, požehání, ourodu; Kuká-li na západ, oznamuje prý něšťtěstá, neourodu, drahotu, hlad, mor* [23, 81]. Почувши кування зозулі, можна було висаджувати рослини, а також сіяти льон [3, 703]. Існувало також повір'я, що при першому куванні зозулі треба мати при собі монети; якщо кишені будуть порожні – грошей не буде цілий рік [20, 175].

На заході слов'янського світу вважалося, що зозуля перестає кувати на *sv. Jana Křtitele* (24. VI): *Kukalenko kukaj, kukaj skoro zrána, abys dokukala do svatého Jana*. Якщо вона кукує після зазначеного свята – це загрожувало неврожаєм: *Kuká-li kukuška dlouho po sv. Janě, vykuká neúrodu a drahotu* [11, 298]; *Kukačka po Janu Křtiteli drahotu kuká* [12, 542]; *Čím déle žežulka po Janu zpívá, tím dražší žito na trhu bývá; Nekuká-li před sv. Janem, bude neorudný rok aneb kroupy osení potlukou; kuká-li po sv. Janu, říkávají: Kukačka nám neourudu, pohromu a draho už na letošní rok odkukala* [15, 158].

Кінець співу зозулі і солов'я інколи пов'язувалася з колосінням ячменю чи жита; вважалося, що вони перестають співати, бо вони «яшним колосом подавилися»: *Як ячмінь викине колос, пропав у зозулі голос* [3, 691-692]; у чехів цією часовою межею слугував пізніший термін (період дозрівання вівса): *Když oves dozrává, kukuška kukat přestává* [11, 78], нерідко час жнив: *Kukačka na Petrův den uspe zobák koláčem* [22, 219].

У європейській народній традиції за кількістю кувань зозулі можна було передбачити тривалість життя, тривання шлюбу або розмір неочікуваного фінансового зиску [21, 138]: *Na jaře slyší-li kdo kukačku kukat a počítá, kolikrát zakukala, tolik roku bude živ* [22, 171] (пор. укр. *Зозулько рябенька, колікрят' закукала, толик року буде жив* [22, 171]) (пор. укр. *Зозулько рябенька, пташино маленька, закуй мені по звичаю, доки жити в світі маю* [3, 640]).

Літо у народному календарі та міфології є найменш маркованим сезоном, початок якого збігається із завершенням весняного циклу (*sv. Jana Nepomuckého* (16. V), *sv. Urbana* (25. V), *Svatodušní svátky: Svatý Jan z Nepomuku, drží létu pevně ruku; Svatý Urban – léta pán*), пік припадає на період літнього сонцестояння (*sv. Jana Křtitele: Na svatého Jana otvírá se létu brána*), а календарні дати другої половини літа сприймаються вже як прихід осені.

Пізня весна і початок літа сприймалися як час, на який припадав пік

розвитку природи, що календарно збігався з літнім сонцестоянням і близькими до цієї дати традиційними святами. Хоч літне сонцестояння настає 21 червня, однак у чеській народній традиції ця дата прив'язувалася до найближчого церковного свята – *Narození sv. Jana Křtitele* (24. VI): *O Svatojanské noci si dny podávají ruce; Na svatého Jána, noc není žádná; O svatém Janu Křtiteli noc se na prahu prosedí.*

У слов'янському народному календарі Івана Купала було одним з найголовніших свят року, яке святкувалося як день літнього сонцевороту, симетричне в річному колі святу Різдва, з яким воно поєднане спільними мотивами і обрядовими діями. З введенням християнства купальське свято церква пов'язала із святом Івана Хрестителя, звідси сучасна східнослов'янська контамінована назва [7 II, 365-367; 2, 260-264]. За легендами, на Івана Купала «грає» сонце, відкриваються таємниці природи і земні скарби, розмовляють рослини і тварини, вода перетворюється на вино тощо [8, 403-405; 2, 499].

У структурі народного календаря Івана Купала виступало як сезонний рубіж, після якого знімалися заборони на купання, на заготовляння рослин; відьми втрачали свою силу, переставали жалити змії і кувати зозулі тощо [7 II, 365]. У слов'янському фольклорі відомими є сюжети і мотиви, які у народному календарі позначають момент природного піку, найвищого розквіту природи, після чого вона повертається до зими, і в її проявах починають з'являтися мотиви згортання вегетаційних процесів, більш актуальні для міфології осені. Вважалося, що після літнього сонцестояння перестає рости трава і перестають співати птахи (*Kukačka do sv. Jana kuká*). Існує багато народних оповідок про добування людиною рослин і трав, котрі виявляють свою магічну дію лише раз на рік. Специфіка цих текстів полягає в їх в обов'язковій календарній детермінованості, що пов'язує той чи інший «чудесний» сюжет з подіями конкретної чудесної ночі [1, 540-541]. Одним з сюжетів східно- і західнослов'янського фольклору є розповіді про чудодійну силу ліщини, яка зацвітає раз на рік в одну із чудесних весняних чи літніх ночей. Чудодійна горіхова гілка могла показати дорогу до скарбу, а квіти, які, подібно до квіток папороті, зацвітали, плодоносили і опадали в одну мить, допомагали в любовній магії [21, 152]. За чеськими повір'ями, однолітня гілка ліщини, зрізана вночі на Івана Хрестителя, допомагала знайти підземні водянні потоки та місця залягання руди (*V noci na svatého Jana se řeže lísková vidlička na hledání vodních pramenů a rudných žil* [19, 533]). В українців горіх здавна вважався символом мудрості, краси та магічної сили й належав богові-громовику,

тому ліщина була священним деревом, у яке ніколи не б'є грім [2, 113]. За твердженням М. Максимовича, у Сіверському краї існувало повір'я про вогнений цвіт не лише папороті, а й ліщини, який так само шукали купальської ночі [4, 121]. Опис дивовижних властивостей горіхової гілки, здобутої людиною у чарівну ніч, що побутує у слов'янському фольклорі, спонукав О. Потебню побачити в ній аналог т.зв. *громової стріли* (чесь. *zažehňavací kámen*) – грубих продовгуватих предметів з отвором посередині, що «падають із хмар під час грози на всяку нечисту силу» [2, 134; 1, 572]. За чеськими народними переказами, у Страсну п'ятницю цей камінь набирає чудодійної сили [17, 276-277].

Основними мотивами ритуалів та прикмет літа є мотив захисту від грому і блискавки (*Na Proměnění Páně se nemá navážet obilí do stodol a do stohů, aby nevyhořely a aby hrom neuhodil*), культ рослинності (*Černý bez nad doktora jest*), завершення літніх польових робіт (*Svatý Prokop – zelí okop; Svatý Jakub načese, svatá Anna upeče*) і поступове зняття заборон на споживання продуктів нового врожаю (*Na svatého Vavřince, s bramborama do hrnce, a jařina i ozimina, schopna je již jít do mlýna; Po svatém Matoušovi ovoce se okouší; Svatá Tekla, jablka jedla*).

Ранньоосінніми датами були детерміновані строки добігання жнив, що зокрема відобразилося у багатьох жнивварських обрядах та пареміях: *Svatý Vavřinec (10. VIII) dělá zním konec; Svaté Helence (18. VIII), pletou ženci věnce*, де *věnce* (*dožínkový věnce, dožínkové slunce, dožínková kytice* від *dožínky (obžínky)*) [20 I, 394]) був ритуальним предметом (у західних слов'ян у вигляді корони), виготовленим з колосся, який символізував закінчення жнив. Під час обжинків *věnce* разом з останнім снопом приносили з поля в дім і зберігали до наступних жнив, бо вважалося, що він передає продукуючу силу наступному врожаю [7 I, 318-319]. У Моравії зерно з обжинкового вінка віддавали домашнім тваринам та птиці [11, 172].

Осінь у слов'янському народному календарі є періодом завершення вегетаційного циклу і відмирання природи. Календарні паремії, які відображають поворот до осені і зими, у чеському народному календарі пов'язані з такими датами як sv. Vavřince (10. VIII) (*Svatý Vavřinec odnáší srp a zapřáhá pluh*); Nanebevzetí Panny (15. VIII) (*Panna Maria vlašťovky svolává*); sv. Bartoloměje (24. VIII) (*Svatý Bartolomě, létu hlavu zlomí*) та ін.

Земля восени «засинає», «спить» до весни, зменшується тривалість світлового дня (*Svatý Vavřinec ubere polínko, svatý Bartoloměj dvě*), відлітають у теплі краї птахи (*Na Marie Nanebevzetí – kukačky za moře letí; Na svatého Jana Štětí, vlašťovička od nás letí*), ховаються під землю плазуни

(*Svatý Václav tady* (28. IX) – *sklízí hady*), закінчується сезон випасу худоби (*Svatý Václav odesílá z hor dobytek*; *Patron pastýřů svatý Vendelín* (20. X), *pást všady povolil*), починається вилов риби (*Do svatého Martina* (11. XI), *má být ryba slovena*), закінчується дія господарських договорів (*Na svatého Štěpána* (26. XII), *každý se má za pána*), починається перехід до форм господарювання, які припадають на пізньоосінній і зимовий період – прядіння, молотіння збіжжя (*Svatý Burkhard* (14. X) *roztáčí přeslici a Sazometná středa je zastavuje*; *Od svaté Barbory* (4. XII) *se mává cepem*).

Восени починає холоднішати вода, тому після визначених календарних дат заборонялося купатися у відкритих водоймах, щоб не потонути, не захворіти, не замерзнути [7 III, 51]: *Od Nanebevzetí Panny Marie – konec koupaní*; *Svatý Bartoloměj zapovídá koupaní*.

Зима вважається сезоном року, коли, за народними уявленнями, природа «вмирає, засинає», а земля «відпочиває» до приходу весняного тепла і світла [6, 183]. У чеському народному календарі початком зими вважається різдвяний піст (*Advent*) та окремі дати листопада і грудня (*sv. Kateřiny*, *sv. Ondřeje*). Кульмінацією зими вважаються *Vánoční svátky*, тобто період від *Narození Páně* до *Tří Králů*; з цим часом пов'язані уявлення про середину зими і поворот природи до весни (*Od svatého Jana Evangelisty* (27. XII) *obrací se slunce k létu a zima k mrazům*). Кінець зими не має точного датування і змикається з весною (*Na Hromnice* (2. II) *zima s jarem potkají se*). Кінець зими часто позначається обрядами проводів, або вигнання зими (напр., відомий на чеських територіях звичай виготовлення великопісного деревця *léto* і ритуальний обхід села (*choditi s lítom*, *choditi lítovat*) як частина обряду «вигнання Морени» (Смерті, Зими) і символічного приходу весни (*Smrt nesem ze vsi, nové léto do vsi*; *Ty, nové léto, cos nám doneslo? – Všeho dobrého, kvítí modrého, obilíčko zelené a vajíčko červené*) [7 II, 78]).

Важливою календарною віхою, яка за старочеським поділом року на вісім сезонів вважалася початком зими, був день *sv. Kateřiny* (25. XI). У західнослов'янському світі день Катерини був останньою датою, коли дозволялися весілля перед різдвяним постом (*Svatá Kateřina věští housle do komína*). Різдвяний піст позначався рядом заборон (на танці, співи), тому на св. Катерину відбувалися традиційні «*předadventní*» молодіжні танцювальні забави, які багато в чому були подібні до народних гулянь під час Масниці. Ця обставина знайшла своє відображення у багатьох фольклорних текстах, зокрема й пареміях календарної тематики: *Svatá Kateřina peklo zatuká, nebe odmyká*; *Svatá; Kateřina zakáže, Ondřej* (30. XI) *potvrdí*; *Řekla Káča Barce* (4. XII), *nechme toho tance*. У чеській традиції

день *sv. Kateřiny* вважали «жіночим днем»: жінки собі влаштували спільне свято, у якому всі ролі були перевернуті – жінки запрошували чоловіків танцювати, оплачували музик і под. [7 II, 182-183].

Серед чеських зимових календарних паремій численну і надзвичайно різноманітну групу висловів складають прогностики, пов'язані з Різдвом. *Vánoce* – християнське свято, яке святкують у пам'ять про народження Ісуса Христа, основоположника християнства. За папи Юлія I (337-352) цю неточну історичну дату церква встановила таким чином, щоб християнське святкування Різдва замінило поганське святкування зимового сонцестояння. У давніх слов'ян зимове сонцестояння як період скорочення п'ятми (ночі) і поступового збільшення світла (дня) (пор. чес. *Na Boží narození* (25. XII) *o bleší převalení, na Nový rok* (1. I) *o slepičí krok; Na Tři krále jest den delší o jeden hlas kohoutí*; укр. *На Новий рік прибавилось дня на заячий скік* [9, 31]) було пов'язане із святом, яке називали *kračun* (пор. укр. *корочун, крачун*, рос., *корочон*, білор. *корочун*, словац. *kračún* тощо [7 II, 468; 2, 247-248]. На думку М.Фасмера, у слов'янських мовах дана лексема походить із західнослов'янських мов, зокрема чес. *kráčeti*, пол. *kroczyć*, в.-луж. *kročić* означає 'крокувати', отже *kračun* – 'той, який крокує, перехідний день, день сонцевороту' [10 II, 336-337].

Цей період відображений у численних обрядах, пареміях (*Štědrý den je perlou vánoc; Do Vánoc huj! od Vánoc auve!*) та народних прикметах (*Je-li na vánoce mnoho hvězdiček, slepice ponese mnoho vajíček; Svití-li slunce na vánoční jíní, bude rok bohatý na med; Když na svatého Štěpána vítr bouří, vinaři smutně oči mhouří* [22, 321]).

Важливою зимовою календарною датою було свято *Tři králové* (6. I). Найстаріші літургійні книги називають день 6 січня лише *Božím křtěním* або *Zjevením Páně*; об'єднання його з давнім християнським святом *Tři králové* (*Den svíček*) сталося значно пізніше і вважається, що за своєю суттю воно народного походження [22, 48]. Ця штучно створена межа між релігійним різдвяним періодом, атрибутами якого був ряд церковних дій і повинностей, і періодом м'ясниць з їх веселощами, забавами і танцями, зосередив у собі незвичне багатство особливих народних звичаїв, які, у свою чергу, спричинили виникнення великої кількості календарних паремій: *Zamíchá-li na Tři Krále vítr planetami, bude úrodný rok; Je-li v Tříkrálové noci mnoho hvězd, urodí se hojně brambory*.

Отже, паремії календарної тематики посідають важливе місце у системі чеського календаря як універсального інструмента структурування і

позначення річного часу, відтак дослідження їх міфопоетичного, ритуального, обрядового складника набуває суттєвого значення в проведенні культурно-лінгвістичних досліджень у руслі вивчення традиційної картини світу чеського етносу.

ЛІТЕРАТУРА:

- 1. Агапкина Т.А.** Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Татьяна Алексеевна Агапкина. – М.: Индрик, 2002. – 814 с.; **2. Войтович В.М.** Українська міфологія / Валерій Миколайович Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.; **3. Гура А.В.** Символика животных в славянской народной традиции (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования) / Александр Васильевич Гура. – М.: Индрик, 1997. – 912 с.; **4. Максимович М.** Дні та місяці українського селянина / Михайло Максимович. – К.: Обереги, 2002. – 189 с.; **5. Пасічник І.М.** Поетика українських народних прикмет: автореф. дис... кандидата філол. наук: 10.01.07 / Інна Миколаївна Пасічник. – К., 2003. – 14 с.; **6.** Славянская мифология. Энциклопедический словарь : А – Я / [отв. ред. С. М. Толстая]. – М.: Международные отношения, 2002. – 509 с.; **7.** Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. / [отв. ред. Н. И. Толстой]. – М.: Международные отношения, 1995. – Т. 1: А – Г. – 1995. – 584 с.; Т. 2: Д – К. – 1995. Т. 3: К – П (Перепелка). – 1995. – 699 с.; **8. Толстая С.М.** Полесский народный календарь / Светлана Михайловна Толстая. – М.: Индрик, 2005. – 600 с.; **9.** Українські приказки, прислів'я і таке інше / [укл. М. Номис]. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.; **10. Фасмер М.** Этимологический словарь русского языка, в 4 т. / Перевод с нем. и доп. О. Н. Трубачева, 2-е изд. – Москва 1986-1987; **11. Bartoš F.** Moravsky lid. Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy / František Bartoš. – V Telči: Nákladem českého knihkupectví Emila Šolce. – 1892. – 323 s.; **12. Čelakovský F.L.** Mudrosloví národu slovanského ve příslovích / F.L. Čelakovský. – Praha: Lika Klub, 2000. – 926 s.; **13. Čermák M.** Národní pověry v Čechách / Matěj Čermák // Květy. – 1898. – Č.10. – S.187-188; **14. Čechová M.** Pragmatický a jazykový charakter pranostik // Naše řeč, 83. – 2000. – Č. 3. – S. 132-139; **15. Kulda B.M.** Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry / B.M.Kulda.– Praha 1874. – Sv.1-2.– 336 s.; **16. Machek V.** Etymologický slovník jazyka českého / Václav Machek. – Praha: ČSAV, 1968. – 627 s.; **17.** Proti „učarování“ a zažehnavací kámen // ČL 1900. – Č. 3-4. – S. 276-277; **18.** Pověry z Předbořic // Český lid. –1900. – R.XIX. – S.322; **19.** Sběrka národních pověr v Čechách // Časopis Musea Království Českého. 1854, sv.4. – S.533; **20.** Slovník spisovného jazyka českého: V 8 d. – 2. nezměněné vyd./ [věd. red. J.Bělič] – Praha: Academia, 1989. – D. 1: A–G. – 608 s.; **21.** Slovník symbolů / Udo Becker [z něm. originálu přel. Petr Patočka].– Vyd.1. – Praha: Portál, 2002. –360 s.; **22. Vašků Z.** Velký pranostikon / Zdeněk Vašků. – Praha: Academia, 1998. – 376 s.; **23. Zíbrt Č.** Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní, pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk / Čeněk Zíbrt. – Praha 1899. – 172 s.